

SZÁSZ GÉZA

Egzotikum vagy a pénz demokráciája?

*Az Amerika-kép átalakulása
a Júliusi Monarchia korabeli Franciaországban*

„Mindenki inkább szalad, mint megy, mintha egy élte fölött nehezlő halálos ítélet megváltoztatásában fáradoznék. Megállásra, beszélgetésre, köszönésre is idő nincs. Gyorsan cseréltetnek vagy fizettetnek ki a váltók. Pénzes zsákocskák vitetnek egyik épületből ki s a másikba be.”¹

„Amerikában unatkoznék az egyenes lelkű és józan amerikaiak között, akik azonban fagraatlanok, és csak a *dollár* érdekli őket.”²

Akár ma is hasonló értékítéletek olvashatók az amerikai társadalomról, életmódról és munkatempóról, jóllehet mindkét idézett szövegrészlet csaknem másfél évszázada ismert. Az első Wass Sámuel, a szó szoros értelmében „Amerikába szakadt” 48-as magyar³ 1862-ben Pesten megjelent munkájából származik, míg a második Stendhal franciául *Lucien Leuwen*, magyar nyelven *Vörös és fehér* című, politikai töltéssel igencsak telített, 1834–1835-ben írt, először 1855-ben, tehát jóval a szerző 1842-ben bekövetkezett halála után kiadott regényében olvasható.⁴ És nem ez az egyetlen Amerikával foglalkozó passzus a műben: összesen tizenhat, önállóan is témaértékű gondolatot villant fel az Amerikai Egyesült Államok társadalmi és politikai berendezkedésével, az ottani kormány működésével vagy éppen az amerikai polgárok életmódjával kapcsolatosan. Számba kell vennünk azt is, hogy jóllehet posztumusz kiadású – ráadásul a „befejezetlenség” legendája által körülfűrt – munkáról van szó, a kutatók egyetértenek abban, hogy az író szándéka mintegy újabb *Vörös és fekete* lett volna, ezúttal a Júliusi Monarchia korabeli francia társadalom, a polgárkirályság felemás társadalmi-politikai rendszere elé tartva görbe tükröt.⁵

¹ Wass Sámuel: *Kilenc év egy száműzött életéből. I. folyam.* Pest, 1861. 167.

² Stendhal: *Vörös és fehér.* Fordította: Illés Endre. 1–2. köt. Budapest, 1973⁸. 66.

³ Az 1814-ben Kolozsváron született Wass Sámuel még Kossuth küldte Amerikába 1849 februárjában fegyvervásárlás és flottaszervezés céljából. A szabadságharc bukásának híre a feladat végtehajtása közben, New Yorkban érte utol. Megélhetését biztosítandó munkásként dolgozott, majd vállalkozásokba fogott. 1857-ben tért vissza Magyarországra, 1861-ben visszakapta képviselői mandátumát, majd a Magyar Tudományos Akadémia is tagjává választotta. 1872-ben részt vett a Magyar Földrajzi Társaság megalapításában. Dornbach Mária (szerk.): *Amerikától Óceániáig. XIX. századi magyar utazók.* Budapest, 2006. 61.

⁴ Az 1834–1835-ben keletkezett, Stendhal jelzése szerint 1837-ben diplomáciai küldetésének színhegyén, az itáliai Civitavecchiában befejezett regény 1855-ös kiadása még a „A zöld vadász” (*Le chasseur vert*) címmel jelent meg; a ma használatos – a szerző szándékával is összhangban lévő – cím először az 1894-es kiadáson szerepelt.

⁵ Lásd erről Illés Endre: *Utószó.* In: Stendhal: *Vörös és fehér.* 2. köt. 325–328. A Júliusi Monarchia rendszerének, politikai és eszmévilágának modern szemléletű bemutatása: Duby, Georges (szerk.):

Az Amerikai Egyesült Államok ilyen erőteljes „jelenléte” egy politikai felhangokkal terhes, nagyon széles olvasóközönségnek szánt irodalmi munkában természetesen azonnal kérdéseket vet fel. Túl azon, hogy mivel magyarázható ez a szinte „túlzott” jelenlét, és hogy milyen jelentésekkel bír, milyen jelentéstartalmakat hordoz az amerikai példa ismételt emlegetése, érdemes a pozitív vagy negatív felhangok nyomába eredni. Szintúgy szükségesnek tűnik annak vizsgálata, hogy milyen forrásanyagból táplálkozhat az élénk tárt Amerika-kép. Volt-e a kortárs Franciaországnak, egyes francia politikai-kulturális csoportoknak külföld-preferenciája, és ha igen, melyik példa volt számukra a legszimpatikusabb? A kérdésekre adott válaszok vélhetően közelebb visznek annak megállapításhoz, hogy a Júliusi Monarchia Franciaországában ki miért látta úgy Amerikát, ahogy látta. Mindehhez elengedhetetlenül szükséges a franciák Amerikához fűződő viszonyának, illetve a franciák előtt megjelenő Amerika-kép alakulásának rövid bemutatása.

A francia közvélemény – noha az ország maga igen csekély mértékben vett részt a 15–16. századi felfedezésekben, illetve a korai gyarmatosításban – gyakorlatilag a 16. század második felétől élénk érdeklődést tanúsított az amerikai kontinens északi és déli fele iránt.⁶ Az Amerika-mánia a 18. század második felében csúcsosodott ki: nem csupán számos útleírást adtak ki az amerikai kontinensről, hanem a sajtó is élénken foglalkozott – részben az útleírások ismertetése révén – az Újvilággal.⁷ Ugyanakkor az újabb francia nyelvű kutatás arra is rámutat, hogy a Szent Lőrinc folyótól délre eső területek igazából akkor kerültek a francia gondolkodók érdeklődésének homlokterébe, amikor a hétéves háborút lezáró párizsi béke következtében a közvélemény kénytelen volt beletörődni az addig hangsúlyosabban kezelt Kanada elvesztésébe. Innentől kezdve az Amerikai Egyesült Államok megszületéséhez vezető folyamat válik az „Amerikáról való álmodozás” igazi tárgyává; az ország születését némelyek mintegy „a világ újrateremtésének” tekintik.⁸ Az észak-amerikai telepések gyakorlatilag a „jó vadembert” (ezt a kifejezést a század utolsó harmadában már egyre inkább nem „a vad népekre”, hanem az erényen alapuló, zárt, az európai városi civilizációtól földrajzilag is távol fekvő, romlatlannak feltételezett közösségek tagjaira vonatkoztatták),⁹ a függetlenségi háború kora pedig a köztársaságkori Róma képzelt erőnyeit jelenítette meg a francia gondolkodók számára. Ennek – az Amerika-képet egészen Tocqueville-ig meghatá-

Franciaország története. 1. köt. Budapest, 2005. 799–830. (A jelzett rész André-Jean Tudesq munkája.)

⁶ A Franciaországban kialakult korai Amerika-kép forrásairól és jellegzetességeiről lásd Duviols, Jean-Paul: *Le miroir du nouveau monde. Images primitives de l'Amérique*. Paris, 2006.

⁷ Az 1750-es években például a francia lapok által ismertetett útleírások mintegy negyede Amerikáról szólt (viszonyításképpen: Európa egyharmadot „birtokolt”); az 1780-as évekre ez az arány már csak alig haladta meg a hat százalékot, míg Európa már csaknem kétharmados többséggel bírt. Marcil, Yasmine: *La fureur des voyages. Les récits de voyage dans la presse périodique (1750–1789)*. Paris, 2006. 89–90.

⁸ Petit, Jacques-Guy: *Paysage, territoire et modernité. Le Canada romantique, de Chateaubriand à Théodore Pavie (1791–1829)* (kézirat). 3–4.

⁹ Mindezt Horace Bénédict de Saussure svájci természettudós és filozófus *Voyages dans les Alpes* (Utazások az Alpokban) című művéhez 1779-ben írt előszavában fejti ki (ekkor még elsősorban a magashegységi népek apropóján). Saussure, Horace Bénédict de: *Voyages dans les Alpes. Discours préliminaire*. Genève, 1998. 29–30.

rozó – víziónak a csúcspontját Chateaubriand George Washingtonról szóló oldalai jelentik.¹⁰

A breton vidéki arisztokráciához tartozó François-René de Chateaubriand 1791 tavaszán, 23 évesen vágott neki az eredeti elképzelése szerint az északnyugati átjáró felfedezését célzó észak-amerikai útjának, és 1792 elején tért vissza Franciaországba. Az Újvilág északi felének átszelése helyett azonban kénytelen volt visszafordulni a Niagara vízeséstől. Amerikai élményeit, benyomásait – saját bevallása szerint is – beépítette a gyakorlatilag a francia romantika kezdetét jelentő kisregényeibe, magát az útleírást viszont csak – alapos átdolgozás után – 1827-ben, vagyis harmincöt évvel az utazás lezárultát követően jelentette meg *Voyage en Amérique* (Utazás Amerikában) címmel. A mű közönségsikert aratott: csak a szerző 1848-ban bekövetkezett haláláig további hét francia nyelvű kiadást kiadást ért meg, és 1828-ban, illetve 1836-ban már olvasható volt angol és spanyol fordítása is.¹¹ Mindez természetesen hatalmas népszerűséget és a kor viszonyaihoz képest elég nagy példányszámot is jelentett. (Egy-egy könyv átlagpéldányszáma ezidőtájt Franciaországban egy-ötezer között mozgott kiadásonként.)

A szorosabban vett útleírás mellett utazástörténeti értekezést és az amerikai kontinens politikai viszonyait elemző esszét is tartalmazó mű tulajdonképpen beemeli az amerikai tájat az európai tudatba, kiemelve az ember által még nem lakott területek „végtelen” mi-voltát, illetve az érintetlen természeti környezetben rejlő szépséget, mindezt szembeállítva a nagyobb városok nyüzsgésével és eleganciájával. A bevallottan elfogult, ám a vártnál kritikusabb hangvételű munka részben éppen ezen opposzió révén jelzi, hogy az ember által alkotott tér az Újvilágban sem tökéletes, és éppen az emberi tevékenység révén hullhat szét darabokra a megfoghatatlanul szép, a felvilágosodáskori interpretációtól eltérően immár nem az európaítól eltérő kormányzati viszonyok, hanem esztétikai-érzelmi értékei okán egzotikus táj.¹²

Mint már említettük, Stendhal művében tizenhat önálló felvetés található az Amerikai Egyesült Államokkal kapcsolatban. Ennél több (mintegy negyven) alkalommal csak Angliát, illetve az angolokat említi meg a szerző, ám a számszerű eredmény minőségi értékét igencsak csökkenti az a tény, hogy ebben benne vannak az olyan utalások is, mint például az *angol ló*, *angol kert*, *angol hintó*, *angol vas* vagy az *angol csengő* – a konkrétan politi-

¹⁰ Chateaubriand, François-René de: *Voyages en Italie et en Amérique*. Paris, Pilloy frères, 1850. 42–43. A George Washingtonnal történő találkozást leíró oldalak fordítását tanulmányunk végén közöljük.

¹¹ *Travels in America and Italy*, by Viscount de Chateaubriand. London, 1828.; *Viage á la America*. Paris, 1836. A francia nemzeti könyvtár, a Bibliothèque Nationale adatai szerint 2003-ig összesen harminchétyszer adták ki francia nyelven a művet.

¹² „Az Egyesült Államok még mindig inkább gyarmatra, mint önálló országra emlékezteti az embert, amelynek saját erkölcei még nincsennek, csak másoktól átvett szokásai. Érezhető, hogy lakosai nem e föld gyermekei, s ennek a ma olyan szép társadalomnak egyáltalán nincs múltja, városai mind újak, és még a sírhantok is frissek. (...) Amerikában az erdők, a föld eme gyermekei mellett csak a szabadság, minden emberi társadalom szülőanyja régtől való; ez pedig felér bármilyen műemlékkel és családfával.

A hozzám hasonlatosan az ókor csodálatával telített, Cato módjára mindenütt a régi Róma erkölceit kereső ember partraszállás után igencsak felháborodna az elegáns ruhák, a luxushintók, a vagyoni egyenlőtlenségek, a bankházak és játéktérmekek züllöttsége láttán, valamint a frivol beszélgetések, illetve a színházak és báltermekek nyüzsgő zaja hallatán. Philadelphia olyan volt, mintha egy angol városban lettem volna, és semmi sem utalt arra, hogy egy monarchia után egy köztársaság földjére léptem.” Chateaubriand, 41–42. Petit, 4–11.

kai tartalmú passzusok száma ugyanakkor elenyésző. A sorrendben következő másik két külhoni ország, Németország és Oroszország együtt részesül huszonhat említésben, ám ezek túlnyomó többségének esetében is a „német” vagy az „orosz” csupán politikailag semleges tartalmú jelzőként szerepel.

Jeleznünk kell ugyanakkor azt is, hogy önmagában Amerika kiemelt szerepe Stendhal valamelyik regényében nem jelentene igazi szenzációt, hiszen az író különböző műveiben összesen 510 alkalommal emlékezett meg valamilyen formában az Egyesült Államokról.¹³ Súlyt az ad a témának, hogy az említett utalások valamilyen módon – még az érzelmekkel teli szituációkban is – politikai jelentéstartalmat hordoznak.

Így például a Műszaki Főiskoláról¹⁴ kitett Lucien Leuwen rögtön a regény elején úgy jut katonatiszti álláshoz (és ezzel decens mesterséghez), hogy pártfogói meggyőzik a minisztériumot, ő „korántsem [...] az amerikai szabadságeszmék megszállottja”.¹⁵ Az ellentét tulajdonképpen a polgárkirályság rendszerének maró kritikája, hiszen az 1830. júliusi forradalomból született rendszer szavakban, tettekben és tényleges jogokban távol állt a júliusi eseményekben résztvevők ideáljától.

Nem sokkal később az amerikai rögtönítélő bíraskodás intézménye, a lincselés kerül szóba. Ennek apropója azonban nem egy konkrét amerikai eset, hanem ismét a szabadságjogok – jelen esetben a sajtószabadság – korlátozása: „Azt az újságíró, aki kételkedni merészelne a legfrissebb hadijelentésben, mindenki árulónak tekintené, az ellenség bérencének, és menten felkoncolnák, mint az amerikai republikánusok teszik. A nemzeti dicsőség imádatában megint csak megfedkezennék a szabadságról.”¹⁶

Az állomáshelyére, a kelet-franciaországi Nancy városába bevonuló Lucien a helyi lakosság láttán rögvest Amerikára asszociál, nem túl hízelgő módon; ám egyúttal tanúi lehetünk annak is, mely politikai oldal tekintheti sajátjának az „amerikai középszer”: „Lucien körülnézett, s úgy látta, hogy Nancy, ez a hatalmas város, Vauban¹⁷ remekműve – förtelmes! A piszok, a szegénység elébe tolakodott minden látnivalónak, a lakosság megjelelése és épületeik sivársága tökéletes összhangban állott. Mindenfelé csak uzsoráspórákat látott, fősvény, szűrő tekintetű, mogorva arcokat. Ezek az alakok semmi mással nem törődnek, csak a pénzzel! – gondolta undorodva. – Bizonyára ilyen lehet az az Amerika is, a liberálisok dicsőített Amerikája, kívül-belül ilyen!”¹⁸

Ezt követően a már tanulmányunk elején is idézett „társadalomleírást” olvashatjuk, amelynek folytatása még inkább aláhúzza az Amerika és a talpig becsületes, de fantáziánélküli, középszerűségükkel még a kiemelkedő személyiségeket is visszahúzó emberek közötti egyenlőséget. Ezen ítélet alól még a más szerzők által szinte az új ember, a *homo novus*

¹³ Siler, James Hayden: *Stendhal et l'Amérique*. Le Divan, n°263 (juillet-septembre 1947), 131–134.; idézi: Spandri, Francesco: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*. Revue d'histoire littéraire de la France, 2006 (vol. 106), n°1. 47.

¹⁴ Franciál: *École Polytechnique*. 1794-ben alapított, Napóleon által 1805-ben a katonai hierarchia kötelékébe rendelt, máig a védelmi minisztérium felügyelete alatt működő, műszaki és természettudományos pályákra felkészítő elit felsőoktatási intézmény.

¹⁵ Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 14.

¹⁶ Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 16.

¹⁷ Sébastien Le Prestre, Vauban márkija (1633–1707), francia hadmérnök, építész, politikai gondolkodó. A 17. század végén az ő terve szerint építik meg Franciaország gyakorlatilag bevehetetlen határerődeit. (Egyedül Lille városát és erődjét foglalták el 1708-ban a spanyol örökösödési háború során, miután a védők megadták magukat.) Az urbanisztika egyik első képviselőjeként számos város megújításában is szerepet játszott.

¹⁸ Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 35.

mintaképeként dicsőített George Washington sem mentesül: „Hiába, nem tudok olyan emberek között élni, akik idegenkednek minden választékosabb szótól és gondolattól, bármilyen becsületesek is. Százszor inkább egy romlott udvar elegáns erkölcsé! Washington halálra untatna – akkor már jobb Talleyrand társasága!”¹⁹ Szóval, nem elégít ki, ha megbecsülnek; szükségem van olyan örömökre is, amik a régi világ hajtásai! [...] Irtózom az unalmas amerikai józanságtól. Az arcolei győző,²⁰ a fiatal Bonaparte élete magával ragad [...] Az amerikai erkölcsöt viszont riasztóan közönségesnek érzem, és ha legkiválóbbjaik munkáit olvasom, arra gondolok: jaj, csak ne találkozzam velük! Ez a mintaállam az ostoba, önző középszerűség diadala, s ha nem akarsz elveszni, meg kell hódolnod.”²¹

Néhány oldallal később Amerika ismét az unalom hazájaként említődik, ám itt találjuk meg először az „amerikai demokrácia” kifejezést is.²² A „demokrácia és más efféle” az „amerikai szósz” alkotóelemeként tűnik fel, jelezve ezzel a legalábbis távolságtartó vélekedést Amerikával szemben.²³

A távolságtartás néhány sorral lejjebb megvető undorrrá változik, midőn egy feltételezhetően Amerika-imádó francia republikánus és a regény szkeptikus főhőse imígyen dialógizálnak:

„– Sajnos, nálunk Franciaországban nincsenek amerikai demokraták!

– Hozzon ide Rouenből vagy Lyonból egy fősvény, képzeletszegény kiskereskedőt, és megvan az amerikaija!”²⁴

Hasonló hangvételben folyik a diskurzus a regény más helyein is. Egy Rey nevű, korábban Amerikát is megjárta püspöki helynök személyiségét taglaló párbeszédben hangzanak el a következő mondatok:

„– A stílusa amerikai.

– Na ... olyan toulouse-i amerikai!”²⁵

¹⁹ Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838), francia politikus és diplomata, a minden rendszert kiszolgáló, egyesek szerint elvtelen, önérdékű, de mindenki által nagy szellemnek tartott „államférfi” mintaképe. Főnemesi származású, az *ancien régime* idején Autun püspöke, a forradalom idején képviselő (ő esketi fel a papokat az alkotmányra), a Direktórium, a Konzulátus és Napóleon császársága során külügyminiszter, a Restauráció és a Júliusi Monarchia idején nagykövet, csak 1834-ben vonult vissza. La Fayette márk mellett döntő szerepet játszott Lajos Fülöp trónra kerülésében és a Júliusi Monarchia működési mechanizmusának kidolgozásában. Lásd erről pl. Tarle, E.: *Talleyrand*. Budapest, 1959. 211–240.

²⁰ Utalás Bonaparte Napóleon tábornoknak az itáliai Arcole melletti hídon való átjutásért 1796. november 15–17. között az ellenséges túlerővel vívott ütközetére, melynek során személyes bátorságáról (gránátosai élén maga is rohamozta a hidat) és improvizációs készségéről is tanúbizonyságot téve (dobosait az ellenség hátába küldte, hogy így egy francia felmentő sereg érkezésének látszatát keltve megzavarja az osztrák csapatokat) sikerült maga mellé állítani a hadiszerencsét.

²¹ Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 66.

²² „Gauthier fáradhatatlanul igyekezett őt megnyerni az amerikai demokráciának: Lucien hagyta, hadd beszéljen; végül nagyon őszintén ezt felelte:

– Kedves barátom, tulajdonképpen megvigasztal; most már látom, ha nem Nancyban volnék hadnagy, hanem Cincinattiban vagy Pittsburgh-ban, még jobban unatkoznék ...” Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 73.

²³ „És a derék Gauthier most nyakon öntötte Lucient mindazzal, amit fiataljaink amerikai szósznak gúnyolnak: demokrácia és más efféle ... a központi kormányzat parancsszavára működő megyei képviselői kamarák ... az így választott prefektusok ... és így tovább ... és így tovább ...” Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 98.

²⁴ Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 98.

²⁵ Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 260–261.

Sajátos ellentétben bukkan fel másodjára George Washington figurája. A korábbi – Chateaubriand-dal szembehelyezkedő – állásfoglalással ellentétben az Amerikai Egyesült Államok első elnökének katonai erényei és becsületessége egyértelműen pozitív fényben tűnteti fel az egykori fővezért. A pozitív példa azonban itt is inkább arra szolgál, hogy a Júliusi Monarchia politikai rendszere és korrupt hivatalnokai még kedvezőtlenebb fényben tűnjenek fel. Ezt igazolja a főhős által a katonasághoz való későbbi visszatérés okairól apjának adott magyarázat: „Ha itt lesz a háború, az igazi háború, melyben a vezér nem árulja el hadseregét, ha akkor is így gondolkodom, mint most, akkor majd engedélyt kérek tőled, hogy két-három csatában részt vehessek. Mert a háború, szerintem, nem tarthat tovább két-három csatánál, ha a fővezér csak valemelyest emlékeztet Washingtonra. Ha azonban csak ügyes és bátor martalóc, amilyen Soult, másodszor is visszavonulok.”²⁶

Miközben a francia belviszonyok romlottságáról való vélekedés mindvégig jellemző nem csupán a *Vörös és fehérre*, hanem tulajdonképpen az egész stendhali életműre, a regénybeli vélemény alapján az Egyesült Államok adminisztrációja is erre a szintre süllyed, pusztán a kormányzás mesterségének alapvető meghatározottsága miatt: „Hallgasd az alapelvet: minden kormány, még az Egyesült Államok kormánya is, mindig, mindenben hazudik, ha nem hazudhatik a lényegben, hazudik a részletkérdésekben.”²⁷

A regény második felében Amerika új szerepet kap: a vágyott–bíralt demokrácia földjéből az elvágyódás hazájává válik. A korlátlan távolságok és lehetőségek, illetve a *tabula rasa* országaként tűnik fel, szinte a gondolat apropójától függetlenül. Így midőn Lucien Leuwen apjával beszélget párizsi társaságbeli szerepvállalásáról, illetve elvágyódásáról, gondolatmenetét így zárja: „Én akkor lennék boldog, legalábbis azt hiszem, ha Európában vagy Amerikában hat-nyolc ezer livre életjáradékból élnék, városról városra utaznék, s megülnék valahol egy hónapra vagy egy évre, ha jól érezném magam.”²⁸ Ugyanígy, miután a kormány ügynökeként egy választási kampány során a szó szoros értelmében sárdobálásban részesül a Loire-menti Blois-ban, szégyenében azonnal az Amerikába menekülés lehetősége ötlik fel benne: „Rocheport-ba viteti magát, onnan már könnyű amerikai hajóra jutni, s hogy ne kereslessék, álnéven utazék.”²⁹ Ez szinte teljesen megegyezik az ugyanezen választási hadjárat során a normandiai Caen városában megélték kapcsán felvillanó gondolattal: „Oda kell dobnom mindent; elutazni Amerikába.”³⁰

Washington mellett egy másik amerikai elnök neve is előfordul a regényben. Andrew Jackson franciaországi ismertsége abból fakadt, hogy a napóleoni háborúk idején Amerikának okozott károkért óriási összegű kártérítést követelt a Júliusi Monarchiától. Alakja

²⁶ Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 11. Nicolas Jean-de-Dieu Soult (1769–1851), francia katonatiszt és politikus, Napóleon egyik legtehetségesebb hadvezére (döntő szerepet játszott például az austerlitz-i csatában, illetve a spanyolországi háborúkban). A Bourbon-restaurációval szembeni ambivalens viszony után Lajos Fülöp rendszerének egyik legkitartóbb támogatója (összesen mintegy tíz éven keresztül volt miniszterelnök), és döntő szerepet játszott az 1830-as évek városi felkeléseinek vérbefojtásában.

²⁷ Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 20.

²⁸ Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 98. *Livre*: középkori eredetű, az 1801-ben végrehajtott reform (átvétel a decimális mértékegységekre) után megközelítőleg 5 gramm tiszta ezüst tartalmú fémpénz, melyet az 1795-ben kizárólagos pénzként elismert (korábban a *livre* szinonímájaként használt és vele gyakorlatilag egyenértékű) *frank* volt hivatott felváltani.

²⁹ Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 134. Rocheport nyugat-franciaországi kikötőváros a Charente-folyó mentén, az Atlanti-óceántól 15 kilométerre; a 19. század első felében Toulon és Brest mögött Franciaország harmadik legtöbb bejegyzett hajóval rendelkező kikötője.

³⁰ Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 181.

azonban csak közvetetten, a francia képviselőház tagjairól megfogalmazott kritikai észrevételek részeként tűnik fel.³¹

Kissé váratlan módon, a legjobban kibontott, mindmáig legnagyobb hatású – és sokféleképpen magyarázott – Amerikával kapcsolatos állásfoglalás szintén elvágyódással indul, majd pedig a csalódás és az elutasítás szinonimájává merevedik. A helyszín megválasztása sem mindennapi: Lucien Leuwen éppen a párizsi Operában üldögél, midőn az alábbi gondolatok fogalmazódnak meg „benne”: „Amerika! [...] És minden eszébe jutott, amit valaha Amerikáról és Lafayette-ről gondolt. Amikor Tracynél vásárnaponként találkozott Lafayette-tel, úgy képzelte, hogy az amerikaiak éppen olyan józanok, becsületesek, mélységesen bölcssek, mint Lafayette, és a modoruk is oly előkelő, mint az övé. Keserűen csalódott: Amerikában a többségé a hatalom, a többség pedig legnagyobbbrészt a söpredéket jelenti. New Yorkban a kormány vezetése más kerékvágásban halad, mint a miénk, s éppen ellenkező irányban. Zsarnokként uralkodik az általános szavazati jog – piszkos kezű zsarnok! Ha nem tetszem a suszteremnek, rágalmozni kezd, ez kellemetlen, s mit tehetek, kénytelen vagyok hízelegni a suszteromnak! Az embereket nem értékeli, hanem számolják, és a közönséges iparos szava ugyanannyit ér, mint Jeffersoné, sőt nemegyszer nagyobb tetszés is fogadja. A papok még jobban butítanak, mint nálunk; vásárnap reggel az utast leszállítják a postakocsiról, mert az úttal *szolgai munkát* végez, s ezzel nagy bűnt követ el ... Engem megfojtana ez az általános, sötét durvaság ...”³²

Amerika ezt követő, a regényben utolsó említése már nem tartalmaz országspecifikus vonásokat vagy ítéletet; mindössze azt tudhatjuk meg belőle, hogy a nyugat-európai és észak-amerikai üzleti világ között már az 1830-as években is élénk volt a kapcsolat.³³

Amennyiben az Amerikával kapcsolatos megjegyzések hátterét vizsgáljuk, a kutatást két fő irányban kell megkezdennünk. Az egyik irány természetesen a bemutatott Amerika-kép mögötti információk, a források felkutatása, míg a másik a szándék, a „mögöttes” elemzése, vagyis azé, hogy mire utal, mit jelez Amerika ilyenén módon történő emlegetése.

A számbavehető források közül szinte természetesen felvetődik Alexis de Tocqueville, illetve az amerikai demokráciáról írott munkája. Ennek Stendhal életművére gyakorolt hatásának elemzésekor azonban nagy körültekintéssel kell eljárunk. Noha Tocqueville munkájának első kiadása 1835 januárjából datálódik, vagyis a *Vörös és fehér* megalkotásának idejére esik, és nyilvánvalóan alapjaiban változtatta meg az Amerikai Egyesült Államokról kialakult képet, Stendhal esetében óvakodni kell az elhamarkodott kö-

³¹ „Lucien – apja őszinte bánatára – sohasem beszélt ezekkel az alakokkal [ti. a képviselőház tagjával – Sz. G.]; hangjuk éppen csak elért hozzá, amikor Jackson huszonötmilliójáról, a cukoradóról s más, napi kérdésekről tárgyaltak, vagy nehézkesen vitattak valamilyen közgazdasági kérdést, melyből semmit sem értettek.” Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 287. Andrew Jackson (1767–1845), az Egyesült Államok hetedik elnöke (1829–1837). A kártérítési ügyben az első megegyezést követően a pénzügyi és politikai nehézségekkel sújtott francia fél húzódozása miatt kirobbanó konfliktust végül angol közvetítéssel 1836 tavaszára sikerült az Egyesült Államok számára megnyugtató módon rendezni. Latner, Richard B.: *Andrew Jackson*. (www.president-profiles.com/Washington-Johnson/Jackson-Andrew.html; 2007. december 30.) A konfliktus alakulásáról és a tárgyalásokról természetesen a francia sajtó rendszeresen hírt adott. Lásd ehhez pl. a *Journal des Débats* 1831–1836 közötti évfolyamait.

³² Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 297. (Kiemelés Stendhaltól.)

³³ Apja halála után Reffre, az idősebb Leuwen legközelebbi munkatársa ezekkel a szavakkal vigasztalja Lucient és ecseteli a Leuwen-bankház csődkilátásait: „Van Peters, akit Lucien úr annyira szeretett, egy ízben csődöt kért New Yorkban, s ez annyira nem ártott neki, hogy legragyogóbb üzleteinek New Yorkkal és Észak-Amerikával kötöttük.” Stendhal: *Vörös és fehér*, 2. köt. 317.

vetkeztetésektől. A legfrissebb kutatások találtak ugyan utalást arra, hogy Stendhal olvasta vagy legalábbis ismerte Tocqueville művét, de a két nagy hatású kortárs kapcsolata nem ítéltető meg egyértelműen. Általánosságban szólva azt is mondhatnánk, hogy – amennyiben nyomtatásban megjelent műveiket vesszük alapul – a két szerző kölcsönösen szinte tudomást sem vett egymásról. (Vélhetően ez magyarázza, hogy – egészen a legutóbbi időkig – a szakirodalom sem foglalkozott a lehetséges kölcsönhatásokkal.³⁴) Még talán könnyebb a kutató dolga Tocqueville esetében, akinél tényleg egyszer sem említődik meg Stendhal neve; nehezebb a helyzet viszont Stendhálnál, ugyanis az ő életművében felmerül Tocqueville hatásának írásos nyoma. A regényíró ugyanis kétszer említi Tocqueville nevét, és a két esetből az egyik éppen a kivételesen jól ismert genezisű *Vörös és fehér* egyik kéziratában található!³⁵

A regény szerzője itt a következő szavakat adja Lucien Leuwen szájába: „Tisztelen az ő [ti. a köztársaságpártiak – Sz. G.] véleményüket, és szándékuk is becsületes. Én viszont nem tudnám jobban szeretni Amerikát Franciaországnál; a pénz nem minden számomra, és a demokrácia is túl durva az én kifinomult ízlésemnek.” Stendhal e szavakhoz még a kézirat szélére feljegyezte kommentárját: „A kormány fizetett Tocqueville úrnak, hogy ezt a véleményt a köz tudomására hozza. A kormány szerencséjére csak meg kellett írni az igazságot.”³⁶ A Tocqueville szerepvállalásával kapcsolatos véleménytől függetlenül állíthatjuk, hogy a *Vörös és fehér*ben megfigyelhető demokrácia-felfogás – és elsősorban az amerikai demokrácia minősítése – nem választható el Tocqueville munkásságától, még ha a pontos reminiscenciákat kimutató mikrofilológiai elemzés mindmáig várat is magára. Emellett a szakirodalom egyetért abban is, hogy a két szerző politikai alapállása nagyjából megegyezett: mindketten elutasították a rousseau-i társadalmi szerződés gondolatát, és kissé arisztokratikus társadalomfelfogás jellemezte őket.³⁷ Vélhetően ez utóbbi magyarázza a többség hatalmának negatív megítélését, a „suszterdemokrácia” hangsúlyozott elvetését Stendhálnál.³⁸

³⁴ Francesco Spandri már említett tanulmánya (2006) mellett mindössze René Girard egy 1960-ban angol nyelven, az Egyesült Államokban megjelent cikke választotta témájául ezt a kérdést. Girard, René: *Stendhal and Tocqueville*. American Society legion of honour Magazine (New York), n°31 (1960). 73–83.

³⁵ Az 1834–1835-ben (egyres vélemények szerint 1833 és 1835 között) készült, eredetileg háromkötetesre tervezett, de – történet híján – kétkötetesre sikerült regény alapötletét Stendhal bevállása szerint is nőismerőse, Madame Jules Gauthier *A főhadnagy* című, nyomtatásban soha meg nem jelent regényének mára már elveszett kézírata adta. A stendhali címválasztás már a kézirat elolvasását követően, az asszonyhoz 1834. május 4-én Civitavecchiából írt levélben feltűnik: „Leuwen, avagy a Műszaki Főiskoláról kicsapott diák. Ezt a címet választanám.” Stendhal: *Bizalmas írások. Naplórészletek. Levelek*. Vál., ford., jegyz. Réz Pál. Budapest, 1970. 537–538 és 699. Lásd még Spandri: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*, 47–48. A Tocqueville-re történő másik utalás Stendhal „Francia földön [Egy turista feljegyzései]” (*Mémoires d'un touriste*) című művében található.

³⁶ Idézi: Spandri: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*, 50–51. A kérdéses kézírásos feljegyzés 1836 szeptemberében, tehát 20 hónappal Tocqueville munkájának megjelenése után keletkezett. Spandri: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*, 48.

³⁷ Spandri: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*, 47.

³⁸ A „suszterdemokrácia” elítélésének tétele a Chateaubriand, Volney, André Tardieu vagy André Maurois által képviselt filo-amerikanizmussal szemben sokkal erőteljesebb hatást kifejtő, Stendhal mellett Voltaire, Georges Duhamel, illetve főként Jean-Paul Sartre nevével fémjelzett Amerikaellenesség egyik toposza lett. Az 1960-as évek elején még a „kötelességszerű filo-amerikanizmus” eufemizmusát használó René Rémondtól eltérően így tekint rá Philippe Roger, a *Critique* című fo-

Mindemellett találunk még egy fontos közös vonást: mind Tocqueville, mind Stendhal Amerika-képe szikár, az Újvilág északi része immár nem egzotikum, nem a „jó vadembe-rek” hazája. Ez – a témában mindmáig meghatározó összefoglalást alkotó René Rémond következtetését idézve – „megfelelt a kor színvonalának”.³⁹ Stendhálnál már nem tapasztalunk olyan megilletődöttséget, mint például René Chateaubriand mindössze pár évvel korábban megjelent művének „Washington-jelenetében”. Sőt, míg Chateaubriand az amerikai függetlenségi háború fővezérében a köztársaságkori Róma határozott időre megválasztott diktátorainak utódát, a „tökéletes politikust” látta, és így állította szembe – *a posteriori* – az általa a restauráció korának bevett szokása szerint csak Buonaparténak nevezett „zsarnok” Napóleonnal, addig Stendhal – Washington pozitív tulajdonságait (becsületesség, jó hadvezéri és vezetői képességek stb.) elismerve – éppen a középszerűségtől mentes arcole-i győzött állítja elének olyan figuraként, akiért lelkesedni is lehet. Paradox módon ez az ellentétes ábrázolás mutatja a legegységelműbben, hogy Stendhal ismerte Chateaubriand fel-fogását, és mintegy arra reflektált.⁴⁰

Még ennél is egyértelműbb a Lafayette márkira való hivatkozás. Miközben a regényben Lucien Leuwen elmélkedik az amerikaiakról, Lafayette márkít említi mint az amerikai ember ideáltípusát.⁴¹ Az 1834-ben, tehát a regény keletkezésének idején elhunyt Lafayette mind az amerikai függetlenségi háborúban, mind a francia forradalom első szakaszában játszott szerepe révén a szabadság kivívásának hőse lehetett, miközben 1792 augusztusában történt internálása folytán nem kellett állást foglalnia a forradalom radikálizálódása által felvetett kérdésekben; így válhatott az 1830-as évekre az érzelmi töltettel bíró és egyúttal arisztokratikus jellegű szabadságesszmény megtestesítőjévé.

A hatásukat vélhetően leginkább a reflexió szintjén kifejtő Tocqueville és Chateaubriand (vagyis a történészi és útleírói munka), illetve az „illúziókeltő” Lafayette mellett mi volt, mi lehetett a kor Amerika-képének fő forrása? Nem más, mint a franciaországi politikai sajtó, ami önmagában magyarázza nem csupán az Egyesült Államokra való számtalan utalást Stendhal életművében, hanem azt is, hogy miért hathattak ezen utalások szinte teljesen természetesnek, maguktól értetődőnek a regényekben és egyéb írásokban. A természetesség azt feltételezi, hogy mind a szerző, mind közönsége tájékozott volt Amerikát illetően, és szinte „evidens” információkról van szó.

lyóirat főszerkesztője először 2002-ben megjelent, nagy visszhangot kiváltó (több ezer reakció), a franciák Amerika-fóbiájának történetét bemutató munkájában. Vö. Roger, Philippe: *L'ennemi américain. Généalogie de l'antiaméricanisme français*. Paris, 2004. A kérdéses hely Stendhálnál: *Vörös és fehér*, 2. köt. 297. Lásd még: Fejtő Ferenc: *Amerika-ellenesség francia módra*. Élet és irodalom, 46. évf. 37. sz.

³⁹ Vö. Spandri: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*, 47.; Rémond, René: *Les Etats-Unis devant l'opinion française*, 1815–1852. Vol. 1–2. Paris, 1962.

⁴⁰ Vö. Stendhal: *Vörös és fehér*, 1. köt. 66.

⁴¹ Az elsősorban az amerikai függetlenségi háborúban, illetve a francia forradalom 1789–1792 közötti szakaszában való szerepvállalásáról ismert Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert Motier-t, más néven Lafayette márkít (1757–1834) 1792–1797 között az osztrákok internálótáborba zárták, miután a francia hadsereg egyik parancsnokaként letette előttük a fegyvert. Napóleon száznapos uralma (1815. március 15. – június 18.) alatt Seine megye, a Bourbon-restauráció idején 1818-ban Sarthe megye, majd 1827-ben Meaux város képviselőjévé választották. Az 1830. júliusi forradalom hevében a nemzeti gárda parancsnokának nevezték ki. Noha számottevő politikai vagy katonai szerepet ekkor már nem játszott, igyekezett aktív maradni, és a képviselőházban is számos alkalommal felszólalt. Lásd még: *Notice historique sur M. De Lafayette, général en chef de toutes les gardes nationales de France*. Bruxelles, 1830.

A mintegy harminc évig tartó cenzúra nyomása alól szabaduló francia politikai sajtó első aranykorának a Júliusi Monarchia éveit tekinthetjük. A választójoggal rendelkezők (vagyis a „politika által érdekeltek”) számának a Bourbon-restauráció korához képest jelentős emelkedése, az újfajta gyártási eljárások, illetve a szabadabb politikai és jogi környezet egyaránt hozzájárult a francia politikai sajtó példányszámának fellendüléséhez. Igazi „nagy ugrásról” beszélhetünk, hiszen míg 1825-ben a tizenkét párizsi napilap együttesen mintegy 59 ezer példányban jelent meg naponta, 1846-ra a lapok száma huszonhatra, az együttes napi példányszám pedig 145 ezerre ugrott.⁴² A szerkesztőségek és kiadók egyértelműen az újságolvasók számának növelésére törekedtek, ami viszont együttjárt a kevésbé tehetősek felé nyitással. Ennek következtében – csökkentett előfizetési díjakkal – megjelent az „olcsó” vagy „népi” sajtó. Szintén a Júliusi Monarchia korának jelensége volt a politikailag elkötelezett vagy éppen nyíltan ellenzéki sajtó újjászületése mind az országos, mind a helyi lapok szintjén.⁴³

A politikai sajtó szerepének egyre fontosabbá válása azt eredményezte, hogy az egy-egy külföldi országról kialakult kép formálásában a már említett történelmi–földrajzi vagy irodalmi jellegű munkák mellett döntő – néha egyoldalú – hatást gyakorolt. Mivel – szemben az egyszerre mindössze egy-két ezres példányszámban megjelenő könyvekkel – viszonylag széles közönséghez szólt, az általa közvetített információk sokkal több olvasót értek el (és főleg sokkal gyorsabban), mint az útleírások vagy a regények. Mindemellett a hírek rövid, sommás és konkrét jellege révén az újságolvasás mintegy a „napi tájékozottság illúzióját” adhatta az olvasónak.

Amennyiben a sajtóban megjelent szövegeket, illetve hatásukat vizsgáljuk, két tényezőt kell mindenekelőtt szem előtt tartanunk. Az első az újsághírek és az újságban való közlés természetéből fakad: a cél ugyanis egyértelműen az, hogy az információ minél gyorsabban jusson el az olvasóhoz. A második viszont az, hogy mivel ekkor még nem létezett a kiküldött tudósítók, illetve a hírügynökségek 19. század második felében kiépülő rendszere, a közölt információk túlnyomó többsége másodkézből, így például az adott országban (de nem ritkán harmadik országban) megjelenő újságokból, illetve sokszor magánlevelekből származott, és a szerkesztőnek nem igazán volt módja a közölt anyag valóságosságának ellenőrzésére. (Vidéki lapok esetében gyakori volt, hogy egyszerűen a párizsi újságokban leadott hírt közölték egynapos késéssel. Természetesen ezzel a hír teljesen ellenőrizetlenné vált.)

Ezek a tényezők ugyanakkor a minimálisra csökkentették a francia „újságírók” narratív beavatkozásának szükségességét és értelmét; ezért is olvasható az egyes külföldi hírek előtt az „X újságban olvashatjuk” vagy az „X helységből írták” szövegű felvezetés, melynek használatával a szerkesztő mintegy jelezte a közölt eseménnyel, annak valószínűségével, lehetséges interpretációival szembeni távolságtartását. A korabeli francia sajtót olvasónak tiszt-

⁴² Feyel, Gilles: *La Presse en France des origines à 1944 : Histoire politique et matérielle*. Paris, 1999. 65. Az öt legnagyobb napilap (*Journal des Débats, L'Époque, La Presse, Le Constitutionnel, Le Siècle*) együttesen a napi nyomdatermés több mint kétharmadát jelentette. A lapcímek és példányszámok pontos listáját lásd Avenel, Henri: *Histoire de la presse française depuis 1789 jusqu'à nos jours*. Paris, 1900. 370–371.

⁴³ Lásd ezzel kapcsolatban Avenel: *Histoire de la presse française*, 304–383.

tában kell lennie azzal is, hogy az újságokban közölt részinformációk korántsem álltak mindig össze egészszé, hogy átfogó képet nyújtsanak a külföldről.⁴⁴

Érdemes röviden összefoglalni azt is, miként tálták az újságok a külfölddel kapcsolatos híreket. A Júliusi Monarchia idején a külföldről származó híreket igyekeztek önálló rovatba rendezni, legtöbbször az igen egyszerű „külföldi hírek” (*Nouvelles de l'Étranger*) cím alatt, és legtöbbször az általában négy oldalból álló újság első oldalára tették. A rovatok kialakítása és elnevezése a Júliusi Monarchia korában jelentős fejlődésen, illetve átrendeződésen ment keresztül.⁴⁵ Az információk új bemutatási módját először a párizsi napilapok tették magukévá, és példájukat rövidesen követték a vidéki újságok is.⁴⁶ Az igyekezet és az újító szándék ellenére azért még gyakran előfordult viszont, hogy a napi hírek nem szerepeltek az első oldalon (néha nem is kapott önálló rovatot), hanem a harmadik vagy a negyedik oldalra, a „színes hírek” közé „száműzték”.⁴⁷

Amennyiben a nagyvilágból származó hírek összetételét vizsgáljuk, már első látásra feltűnik Anglia és az angolszász világ túlreprerzentáltsága; mellettük többé-kevésbé rendszeresen (de már jóval rövidebb terjedelemben) olvashatunk Spanyolországgal, Portugáliával, a „keleti kérdéssel” (vagyis az Oszmán Birodalommal), Itáliával, Németországgal, Oroszországgal, Belgiummal és a lengyel területekkel kapcsolatos híreket.⁴⁸

Az újságok a külföldről származó információkhoz oly módon jutottak hozzá, hogy gyakorlatilag valamennyi lap előfizetett a párizsi „levelezőirodák” szolgáltatásaira. Ezek a későbbi hírügynökségek őseinek tekinthetők, és megrendelőik számára a párizsi, valamint külföldi hírek összegyűjtésével foglalkoztak, illetve továbbítottak híreket egyes vidéki újságok között is. (A levelezőirodák ingyenesen hozzájutottak előfizetőik lapjaihoz; ennek révén úgy adtak tovább híreket az országon belül, hogy azzal megkímélték az újságok szerkesztőit a sajtószemle fáradtságos és költséges feladatától.⁴⁹) A külföldi hírek esetében a Havas-hírügynökség megjelenéséig a levelezőirodák zöme a külhoni újságokból kiollózott cikkekre alapozta tudósításait (így például Anglia esetében a *Courier* vagy a *Globe* anyagaira).⁵⁰ Ez a jelenség jelentősen lassította az információközlés sebességét, és megkérdőjelezte megbízhatóságát. A külföldről származó információ mennyisége és természete tehát a levelezőirodák munkatársaitól (ritkább esetben a szerkesztőktől) függött, s nem állt feltétlenül össz-

⁴⁴ A korabeli franciaországi újságírói írásmód és az olvasási szokások jellegzetességeiről lásd Escarpit, Robert: *Le livre et le journal*. Revue française d'histoire du livre, vol. 4. (1974) n°7. 14–18.

⁴⁵ Ekkor került például önálló rovatba a „színes hírek”, a tőzsdei hírek, de az 1830-as években kapott igazán végleges – és fontos – helyet az újságokban közölt folytatásos regény is. Feyel: *La Presse en France*, 109–113., 119.; Cardot, Michel: *Contribution à l'étude de la Presse en Maine-et-Loire de 1815 à 1851*. Nantes, 1967. 91. Barbier, Frédéric – Bertho Lavenir, Catherine: *Histoire des médias: de Diderot à Internet*. Paris, 1996. 107–108. Az olcsó sajtó térhódításáról lásd még Guillauma, Yves: *La Presse en France*. Paris, 1988. 11–13.; Feyel: *La Presse en France*, 102–105.

⁴⁶ Szász Géza: *La presse départementale sous la Monarchie de Juillet comme source de l'étude d'un pays étranger: le Précurseur de l'Ouest et la Hongrie*. In: Histoire politique, sociale et culturelle, en Anjou et dans l'Ouest. Angers, 2001. 25–31.

⁴⁷ Feyel, Gilles: *Les correspondances de presse parisiennes des journaux départementaux (1828–1856)*. In: Albert, Pierre – Feyel, Gilles – Picard, Jean-François: Documents pour l'histoire de la presse nationale aux XIXe et XXe siècles. Paris, é. n. 116–117, 170–171.

⁴⁸ Lásd ehhez Feyel: *Les correspondances de presse*, 170–171.

⁴⁹ Ez már csak azért is stratégiai fontosságú volt, mert a legtöbb vidéki lap szerkesztősége egy főállású újságíró-szerkesztőből és legfeljebb egy segédszerkesztőből állt. Feyel: *Les correspondances de presse*, 115–116.

⁵⁰ Feyel: *Les correspondances de presse*, 170–171.

hangban az adott ország társadalmi vagy politikai aktualitásaival.⁵¹ Ez az Anglia esetében a földrajzi közelség miatt még szinte elhanyagolható tény egyre nagyobb súllyal esett a latba, ahogy az információ forrása távolodott Párizstól. Ugyancsak a földrajzi távolság a magyarázata annak, hogy az Amerikai Egyesült Államokban lezajlott eseményekről a párizsi lapok négy-öthetes késéssel számoltak be.⁵² Az Amerikai Egyesült Államok gyakran szerepel a hírekben, ám megjelenése – elsősorban a külföldi hírek rovatában – igen rendszertelen, és sokszor találunk az amerikai társadalommal, annak történéseivel, jellegzetességeivel kapcsolatos híreket a „színes” között.⁵³ Jóllehet e híranyag felsorolása vagy elemzése értelemszerűen még akár csak egyetlen sajtótermék vonatkozásában is messze túlmutat e tanulmány keretein, érdemes egy – a külföldről kialakult képet alapjaiban meghatározó – jellegzetességre felhívni a figyelmet: a korabeli francia sajtó a külföldi országokról nem feltétlenül azt tartotta említésre vagy közlésre érdemesnek, ami az ország gazdasági, politikai vagy társadalmi fejlődése szempontjából kiemelkedően fontosnak bizonyult, hanem többször belső félelmeket próbáltak kivetíteni. (Például a gazdasági eredményeket pillanatok alatt romba döntő tűztől rettegő, Júliusi Monarchia korabeli francia olvasó figyelmére méltán tarthatnak számot a külföldön – Amerikától Magyarorszáig bárhol – pusztító tűzvészekről szóló leírások – ilyenből pedig az Egyesült Államok városaiban bőven akadt.⁵⁴)

A lehetséges források számbavétele után érdemes az Amerika-kép miértjét is vizsgálni. A szakirodalom véleménye szerint Stendhal maga sokáig tervezett egy amerikai utazást, amely végül sohasem valósult meg.⁵⁵ Elgondolkodtató ugyanakkor az a keserűség, amellyel a regény az Egyesült Államok felé fordul, miközben saját rendszerével, vagyis a Júliusi Monarchiával is elégedetlen. A Bourbon-restauráció monarchiája Stendhal elutasító magatartása miatt szóba sem jöhet ideáltípusként. Olyan tehát, mintha minden rendszer alkalmatlan lenne az értékes életre.

Úgy tűnik, hogy a tapasztalt Amerika-kép kettős csalódás eredménye. Stendhal – csak úgy, mint kortársai közül sokan – csalódott az 1830. júliusa után Franciaországban kialakult rendszer középszer-pártiságában, ideál-nélküliségében. Az Amerikáról szóló, általa hozzáférhető információanyag az amerikai demokrácia egyenlősítő voltát negatív fényben tünteti fel, olyan rendszerként állítva be az amerikai köztársaságot, amely a pénzen kívül semmilyen érdemet sem ismer el. Ez a kiábrándultság a francia szellemi élet egyik, csaknem évszázada tartó illúziójának széttöredezéséből fakad: a 18. század „jó vadembere”, az

⁵¹ A rovatok címe és tartalma gyakorlatilag megegyezett az újságok és a levelezőirodák esetében. Feyel: *Les correspondances de presse*, 113–119.

⁵² Így például a *Journal des Débats* az 1835. január 25-i számában 1834. december 21-én megjelent amerikai újságokra hivatkozva ír az importvám kérdéséről, illetve a szövetségi kormányzattal szembeforduló dél-karolinai ültetvényesek ellen küldött csapatokról, majd ugyanez a lap két nappal később, 1835. január 27-én már egy 1834. december 20-ról keltezett washingtoni jelentésre alapozva írja szinte ugyanezt. *Journal des Débats*, 25 janvier 1835 és 27 janvier 1835.

⁵³ A *Journal des Débats* 1836. március 19-i száma amerikai újságokra hivatkozva ír a Louisiana állambeli párbajjelenes törvénytervezetről, ám az írást az újság belső oldalán találjuk.

⁵⁴ Erre szolgáltatt példát a *Journal des Débats* 1836. január 25-i száma, amely a New York városában pusztító tűzvész által keltett visszhangról, illetve a következményekről számol be – angol lapértésülések (a *Courier*, illetve a *Morning Chronicle*) alapján. *Journal des Débats*, 25 janvier 1836. 1. A korabeli franciaországi „tűzörület” okairól és jellegzetességeiről lásd Farcy, Jean-Claude: *Incendies et incendiaires en Eure-et-Loir au XIXe siècle*. *Revue d'histoire du XIXe siècle*, n°12 (1996) 17–29.

⁵⁵ Spandri: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*, 47.

erényes amerikai pionír szinte éppen a megvalósult polgári egyenlőség, a demokrácia révén képtelenné válik a magasabb eszmék befogadására.⁵⁶

A 19. századra, az Amerikai Egyesült Államok realitássá válásával, illetve társadalmi rendszerének kiépülésével párhuzamosan kezdett szertefoszlni a korábbi idealizált kép; ám ennek okai között is találunk belső tényezőket. A romantika korának Franciaországában a polgárság túlhatalma negatív reakciókat ébreszt a művészekben, az alkotókban. Stendhal egyik kortársa, a költő Charles Baudelaire egyenesen képtelennek tartja a hatalom és pénz bűvöletében élő polgárokat a szép, a magasztos, a művészetileg értékes befogadására: „Önök alkotják a szám- és észbeli többséget, vagyis Önök az erősebbek. Önöké az állam kormányzásának joga, ami helyénvaló, hiszen Önök a legerősebbek. Ám arra is szükség lenne, hogy képesek legyenek a szép megérezésére; hiszen, miként ma egyikük sem tudna létezni hatalom nélkül, úgy senkinek sincs joga költészet nélkül élni.”⁵⁷ Tulajdonképpen ez a – csalódottságból és egyfajta lenézésből táplálkozó – kép vetül ki Stendhálnál Amerikára, a polgárokból álló köztársaságra. Ugyanakkor talán helyesebben tesszük, ha a felvázolt képet nem az Amerika-fóbia, hanem az idealizálástól mentes és annak túlzásaira reflektáló felfogás egyik első termékének tekintjük.

⁵⁶ Spandri: *La vision de l'histoire chez Stendhal et Tocqueville*, 47. és köv.

⁵⁷ Baudelaire, Charles: *Dédicace du Salon de 1846*. Idézi: Tulard, Jean: *Les révolutions*. Paris, 1985. 415.